

Az expresszív szemantikájú válaszok mögött egy kimutatható kommunikációs szándék is jelen van, az adott szóval mondani akarnak valamit a válaszolók, az „association as statements” (érték-ítélet) jelenik meg (Szalay-Deese 1978).

Ez a mindkét oldalra erősen kilengő érzelemnyilvánítás a *lányoknál* egészen lecsillapodik, megszelidül.

A válaszadók 21%-a (145-ből 31) asszociált a pozitív értékskálára kerülő fogalommal.

1. Esztétikai megközelítést jelzők: *szép* (14), *csinos* (2), *belyes*, (+4).

2. Kicsinyítő értelműek: *kicsi*, *baba*.

3. Konkrét személyre utalók: *Beáta*, *Ildi*, *Marika*, (+5).

A negatív oldalra egyetlen válasz sem került.

A „semleges” szavak a válaszszavak 78%-át adják (145-ből 114) (lásd 2. sz. ábra).

A fiúk és lányok asszociációiban 11 válaszszó megegyezik (a 12. megegyezőséget az adja, hogy mind a két csoportnál van o asszociáció).

A fiúk és a lányok 4 esetben adtak azonos százalékban megegyező választ, 7 esetben 1-50%-ig terjed az eltérés, 1 esetben 70% ez a különbözőség (lásd 3. sz. ábra).

Nagy Katalin a tizennégy éves gyerekek erkölcsi ítéletének vizsgálatakor szintén a pozitív és a negatív kategóriákat használta a tanulók erkölcsi fogalomkincsében (Nagy 1973).

A válaszfogalmak értéktartománybeli (értékmezőbeli) szóródása, illetve intenzitása (a válaszok gyakorisága) megbízhatóan közvetíti az egyes osztályok, illetve az osztályokon belüli fiú-lány polarizáció értékorientációját. Fontos kiindulópontot ad a nevelési terv konkrét teendőinek, a nevelési céloknak a meghatározásához, mivel egy olyan szemantikus differenciaskálát kapunk, amelyen a denotatív és az emociális jelentések viszonya leírható, s oktatáselméleti kiindulásként használható.

IRODALOM

Balló 1983 – Balló Károlyné: *Magyar verbális asszociációk* 1. Szeged, Juhász Gyula Tanárképző Főiskola.

Nagy 1973 – Nagy Katalin: *Igazságos, becsületes, bátor*. Bp., Tankönyvkiadó.

Nagy 1981 – Nagy J. József: *Vizsgálatok az alsó tagozatos anyanyelvi nevelés gazdagítása érdekében*. Jászberény, 32, 52, 53.

Pléh 1980 – Pléh Csaba: *A pszicholingvisztika horizontja*. Akadémiai Kiadó, 147-151.

Szalay-Deese 1978 – Szalay, L. B.-Deese, J.: *Subjective Meaning and Culture*. New Yersey.

Vincze 1967 – Vincze László: *Vizsgálati módszerek a lélektanban*. (A teszt.) Bp., Tankönyvkiadó, 156-161.

Zalevszkaja 1977 – Zalevszkaja, A. A.: *Problémi organizácii vnutrennyego lekszikona cselovéka*. Kalinyin, Unyiversz.

JAGUSZTINNÉ ÚJVÁRI KLÁRA

Kemény Gábor:

A PEDAGÓGIA TUDAT KIALAKULÁSA MAGYARORSZÁGON

Neveléstörténeti tanulmányok

Nagy adósságot törlesztett a Tankönyvkiadó Kemény Gábor neveléstörténeti munkáinak kiadásával. A könyv anyaga – Kemény Gábor valómása szerint – már 1939-ben készen volt, megjelenésére azonban akkor nem került sor. A könyvnek csupán néhány fejezete jelent meg a Nevelésügyi Szemle 1939. évfolyamában „Régiek mai szemmel” címen. A könyv előszavát Kemény Gábor 1948 februárjában írta, azonban a könyv akkor sem jelent meg. A könyv mostani megjelentetése tehát ezért fontos eseménye a magyar neveléstörténeti irodalomnak. Ez annál is jelentékenyebb, mert Kemény Gáborról van szó, aki a magyar nevelésügy kiemelkedő személyisége volt, s akinek írásai ennek ellenére sem váltak közismertté. Művének megjelenése így ismét fel-

hívhatja a figyelmet gondolatainak fontosságára, a pedagógiai szemléletmód formálására.

Felvetődhet a kérdés, hogy ennyi idő elteltével aktuálisak-e még az 1939-ben megfogalmazott gondolatok, elfogadhatók-e még ma is azok az értékelések, amelyeket Kemény Gábor csaknem 50 évvel ezelőtt papírra vetett? Különösen érvényesek lehetnek ezek a kérdések egy neveléstörténeti mű kapcsán, amikor a neveléstörténeti elemzések és értékelések szempontjai nagyon gyorsan módosulnak? Végigolvasva Kemény Gábor írásait, nyugodtan állapíthatjuk meg, hogy megállapításait és az ezek alapjául szolgáló elveket nem haladta túl az idő, s ezért ma is van számunkra felhasználható mondanivalója.

A kötetet gondozó és az előszót író Kemény Katalin a könyv tanulmányaiban fellelhető közös alapgondolatot – ahogyan ez a mű címében is szerepel – a tudatosságban találja meg. Ezt írja: „A tudatosság mint szociális áthatottság elválaszthatatlan szinonimája a fejlődésnek. Kemény Gábor lényeges megállapítása, hogy a kollektív kul-

túrtudat nem érelődik egyik napról a másikra, ellentétben az egyénnel, aki alakulásában váratlan megvilágosodásra is képes." A könyv tanulmányaiban Kemény Gábor ezt a nemzeti tudatosodás fejlődéstörténetét, a nemzeti tudat koronkénti változásait, eltéréseit és megegyezőseit igyekszik feltárni. Így válik művének egésze olyan magyar neveléstörténeti alkotássá, amely először próbálja meg a magyar nemzeti tudat fejlődésének problémátörténetén keresztül ábrázolni nemzetünk nevelésügyének, nevelési gondolatainak alakulását. E megközelítésből következik, hogy tanulmányai nélkülözlik a neveléstörténeti adatok bőségét, s nagyon a lényeges fejlődési folyamatra koncentrálnak olvasmányos, érdekes s továbbítható gondolkodásra készítő elemzéseket nyújt át számunkra. A könyv előszavában Kemény Gábor maga szól arról, hogy miben látja művének aktualitását. Így fogalmaz: „Az azt hiszem, hogy a demokratikus Magyarországon komoly fajsúlyba lett a nevelésügynek. Nem akarok példákat felsorolni: a nevelési gondolatok milyen gazdag forrása nyílt meg a felszabadulás óta. Ebben a folyamatban szükség van a múlt és közelmúlt nevelésügyének kritikai ismeretére. A mi időnk a leszámolás ideje. Nem mondhatunk le a mérleg felállításáról. Az utolsó negyedszázad alatt ugyan – a reakciós nevelési és kultúrpolitika ellenére – láttunk időálló műveket is, de a kritikai szempontokat nem tudták érvényesíteni. A nevelés jobb jövőjének pedig a kritikai belátás és magartartás a kezdete." Más helyen: „A magyar demokrácia követelményei szokatlanul nagy feladatokra a magyar nevelőkre és a magyar társadalomra. Alighanem lélekcserélő évek következnek. A régi és közelmúlt embereinek és tényeinek újraértékelése talán megvilágítja az utat, melyet követnünk kell."

Érdekes ezeket a sorokat többször is elolvasni, mivel a magyar neveléstörténeti szakirodalomban nem nagyon találunk szebb és értékállóbb megfogalmazást a neveléstörténet s ezen belül a magyar neveléstörténet aktuális voltáról, mint Kemény Gábor szavait.

Kemény Gábor könyve előszavában a magyar nemzeti tudat alakulásának problémái közül néhányat maga is kritikai elemzés alá vesz. Az egyikről például ezt írja: „Eddig – okkal vagy ok nélkül – hivatkozhattunk Kelet és Nyugat közti helyzetünkre. Ma ezt a káros és elavult szellemi hintázást a jelenségek reális megméréssel kell felváltanunk. Bizonyos, hogy külső körülmények is – elsősorban az idegen dinasztáknak a magyarsággal ellentétes érdekei – állandóan éreztették gátló hatásaikat. De ez csak egy-egy több ok arra, hogy a múltat szigorúan felmérjük."

Ugyancsak a nemzeti tudat fejlődésének jellegzetessége érdekében tesz Kemény Gábor összehasonlítást a külföldi neveléstörténet alakulásával, s így egy lényeges magyar sajátosságra mutat rá: „Szerencsésebb nemzeteknél a gazdasági

és szociális élet feltételei úgy alakultak, hogy azok nyomában vagy azokkal párhuzamosan általános szellemi fejlődés állott be. A nyugati országok egész szellemi életén lehetett érezni, hogy nagy politikusai, nagy írói voltak. Nálunk a szellem emberei több-kevesebbet elszigeteltségben éltek. A magyar szellem vezetői mindig fájdalmasan egyedül érezhették magukat." A magyar neveléstörténeti korok nagy egyéniségeinél Kemény Gábor ezt a szellemi egyedülállót külön ki is hangsúlyozza mint egyik problémátörténeti megközelítési lehetőséget.

A nemzeti öntudat alakítása érdekében említ meg Kemény Gábor még egy másik problémát is: „A német befolyás régebbi évszázadai, az abszolútizmus két évtizedes »történelmi kihagyása«, az első világháborút követő szellemi elnyomás, mind hozzájárultak, hogy elveszítsük igazi önünket. De éppen ezen a bűnűtségen kell komoly önkritikával segítenünk." E mondattal és az elemzéseiben található többi megállapításával együtt észrevehetjük, hogy Kemény Gábor azok közé tartozik, akik a magyar neveléstörténet szinte kizárólagos német befolyásolásával szemben elsősorban a francia pedagógia hatását kívánják hangsúlyozni.

Tekintettel arra, hogy Kemény Gábor a magyar neveléstörténet fejlődésében a nemzeti tudatosodás különböző szintjeit, tartalmát vizsgálja, ő sem tudta kivonni magát korának divatos jelszavától és irányzatától, amely a magyar nép és nemzet sorskérdéseinek okait és összefüggéseit kívánta feltárni. Pozitív és optimista szemléletmódja ellenére Kemény Gábor is hajlamos arra, hogy a magyar neveléstörténet kiemelkedő egyéniségeinek életében, törekvésében elsősorban az elbukást, a sikertelenséget, a meg nem értettséget hangsúlyozza ki. Ezt az alapvető beállítottságot ellensúlyozza azzal, hogy kiemeli a nagy gondolkodók észrevételeinek mindmáig ható egyénységét és értékét. Könyve elején mindjárt meg is fogalmazza ezt a pedagógiai optimizmusát és a nevelésről vallott felfogását: „Válságos időben megnő a nevelési munka jelentősége. Ez természetes. Valahányszor a társadalmi fejlődést más elvek szerint akarják irányítani, mindannyiszor kiderül, hogy az első lépés nem lehet más, mint magának a gyermeknevelésnek az átalakítása. Az alapokat kell újraindítani. Ilyenkor a nevelést sorskérdésnek nézik, ilyenkor fedezik fel a nevelés munkájában a régi közönyös korokkal ellentétben az örök értékek fenntartóját és továbbfejlesztőjét." Ezt a felfogást érvényesíti akkor, amikor kiválasztja azokat, akiket a magyar neveléstörténet fejlődésében jelentős személyeknek ítél. „Válogatásunk elve nem a kizárólagos szakszerűség, hanem az, hogy kik igyekeztek a magyar nevelés problémáit mint sajátos sorsproblémát tudatosítani."

E megfogalmazás is mutatja, hogy Kemény Gábor könyve nem tartalmazza a magyar neveléstörténelem teljes fejlődési menetét, hiszen ez

nem is volt szándékában. Így kimaradtak korok, iskolarendszereket létrehozó és meghatározó rendelkezések, törvények, s olyan személyek, akik nem illettek bele a Kemény Gábor által elfogadott szempontokba. Könyvét elolvasva mégis a teljességet érezzük. Ez talán mindenekelőtt abból az egységes elemzési módszerből következik, amelyet Kemény Gábor következetesen alkalmaz. Oka természetesen az is, hogy az újfajta megközelítési mód az eddig ismerteket is új élménnyel tudja megtölteni, s éppen a végigvitt vizsgálati szempont miatt olyanokról is szó van, akik eddig a magyar neveléstörténeti elemzésekből, ismertetésekből kimaradtak.

Tekintsük át a könyv szerkezeti felépítését! Kemény Katalin „Folytonosság és megújulás Kemény Gábor pedagógiájában” címmel ad áttekintést a legfontosabb elemzési szempontokról, amelyeket Kemény Gábor követett.

Kemény Gábor a könyvének címében jelzett történeti alakulást 13 fejezetben dolgozza fel.

Az I. fejezetben („A nevelés és a neveléstudomány jelentőségének tudatosodása”) mintegy előtanulmányként Kemény Gábor kifejti az elemzés alapjául szolgáló általános elveket. Ilyen címeket olvashatunk: a nevelés mint sorsprobléma tudatosodik; szociálpedagógiai vizsgálódások; a magyar sors és a magyar kultúra az európai szellem tükrében; a fajközösség és a kultúrközösség lázalma; a magyar észjárás elmékedői; a pedagógiai alapkérdés egyetemes szemlélete; a nevelési válság az osztályharcok tükrében; nevelés, nevelés tan és szellemtörténet; a múlt és a jelen tudatos kapcsolata. E fejezetben található gondolatokat egy-egy magyar neveléstörténeti személyn, irányzaton keresztül mutatja be Kemény Gábor.

A II. fejezetben („A magyar nevelés útirányai a XVIII. század végéig”) a magyar társadalom és a magyar nevelés kezdeteitől vizsgálja a nevelés ügyének alakulását.

A III. fejezetben („Az európai szellemmel való kapcsolatok”) azokról ír, akik a magyar művelődéstörténet alakulását a külföldi hatásokkal hasonlították össze, és kezdeményezték a szellemi élet megpezsdülését. Így szól a szerző Comeniusról, Pázmány Péterről, Bethlen Gáborról, Zrínyi Miklósról.

A IV. fejezetben („Apáczai Csere János és a magyar pedagógia kezdete”) érezhetően nagy szeretettel vizsgálja Apáczai életét és munkásságának jelentőségét a magyar művelődésügy fejlődésében.

Az V. fejezetben („Dávid Ferenc, a vallásalapító, Az unitárius iskolaügy”) olyan, kevésbé kidolgozott témáról szól, amelyet a magyar neveléstörténeti vizsgálódások még ma sem tekintenek jelentősnek.

A VI. fejezetben („Az Alföld nevelője, Tessedik Sámuel”) ismét új megközelítésben tárgyalja a magyar neveléstörténet nagy egyéniségének gyakorlati tevékenységét és elméleti munkásságát.

A VII. fejezetben („A nagy reformok előfu-

tárai”) ismét olyanokról szól, akikről a neveléstörténeti elemzések elég periférikusan emlékeznek meg. Itt kap helyet ugyanis Bessenyei, Kazinczy, Berzsenyi és Berzeviczy Gergely gondolatainak bemutatása.

A VIII. fejezetben („Közelebb Európához, Széchenyi”) ismerteti Széchenyi és Wesselényi munkásságát a magyar művelődésügy szempontjából.

A IX. fejezetben („A szív és az értelem politikusa, Eötvös József”) értékelését olvashatjuk.

A X. fejezetben („Az Eötvös-hagyományok sorsa, Schneller István életműve”) egy kevésbé feldolgozott és értékelte pedagógiai gondolkodó, Schneller István életművét elemzi, középpontba helyezve Schneller személyiségelméletét.

A XI. fejezetben („A magyar kultúrpolitika a világháború után”) egy lényegében kevésbé vizsgált korszak pedagógiai törekvéseit ábrázolja a magyar társadalom életében. Az alcímek is mutatják a téma megközelítését: a kétféle út, a középosztály nevelésügye, a logikus szelekció hiánya, Apáczai ma is útmutató.

A XII. fejezetben Kemény Gábor a másik nagy példakép, Nagy László életművét és jelentőségét dolgozza fel („Nagy László és az új magyar pedagógia”). A könyv záró, XIII. fejezetében Kemény Gábor eljut a könyv megírását (1939) közvetlenül megelőző évig, 1938-ig. [„Pillanatfelvételek húsz év nevelésügyéről, A határon innen és a határon túl (1918–1938)]. E fejezetben belül tárgyalja a nevelési mozgalmakat a háború végén, a Jövő Útjain című folyóirat pedagógiai vonatkoztatását, az Új Iskola fejlődését a háború után, s végül az utódállamok közoktatásügyének alakulását. Ez utóbbi fejezetben szól Kemény Gábor Erdélyről, Csehszlovákiáról, Jugoszláviáról. E fejezet könyvébe történt felvételét így indokolja: „Az úgynevezett »utódállamok« magyar pedagógiáját sem lehetett érintetlenül hagyni. Nemcsak azért, mert a népszellemek sűrűlódása folytán vált ez jelentőssé, de azért is, mert a két világháború közt ránk nehezedő német nyomás idején az egyetemes magyar nevelési eszmények demokratikus ereje az utódállamokban jobban érvényesülhetett, mint az anyaországban.”

A könyvét záró epilógusban Kemény Gábor így összegzi a tanulságokat: „Neveléstörténetünk tulajdonképpen nem más, mint a tudatosság bizonyos magas fokára emelkedett személyeinek küzdelme a tudatosodás első lépésétől is visszariadó köztudattal. A magyar nevelő tragikumára ez a tény vet világot.” Ugyanakkor meggyőződésével emeli ki azt, hogy „megnyugtató az a tudat, hogy a magyar szellem teljes kifejtésére olyan szellemek adtak útmutatást, akik embernek a legjobbak voltak. Lehet bennük bizni.”

A könyvet a Kemény Katalin által nagy gondal összeállított irodalom, jegyzetek, idegen szavak, kifejezések és címek jegyzéke, valamint a névmagyarázat és -mutató teszi teljessé.

Tankönyvkiadó, Bp. 1986. 364 p.

DR. BERCZKI SÁNDOR